

# Diskussion

## Klientinflytande — klientdemokrati — klientmakt?

Den diskussion som följde på de inledande anförandena om politisk demokrati — klientdemokrati kom i hög grad att handla om definitioner av begrepp som demokrati, medinflytande och medansvar. Men det handlade också om att vi alla är presumptiva klienter — om att fackliga krav kan råka i konflikt med klienternas önskemål — om att det finns institutioner där demokratiska beslutsprocesser redan är i funktion — om möjligheterna för en klient att få rätt mot en tjänsteman som begått tjänstefel — om svårigheten att få klienter att ta ansvar för sin egen situation på institutionerna — om att Socialstyrelsen sätter käppar i hjulet för demokratiska experiment, m m.

— Den som är tveksam till begrepp som företagsdemokrati och klientdemokrati vill egentligen inte ha någon demokratisk utveckling på arbetsplatserna eller vårdinstitutionerna.

Det ansåg *Willy Karlsson*, Socialstyrelsen, som emellertid också varnade för en alltför vårdslös användning av begreppet demokrati. Det kan få till följd att man tror att man är invecklad i en demokratisk beslutsprocess fast man egentligen inte alls är det.

— När vi använder ord som företagsdemokrati, boendedemokrati och klientdemokrati är det inte för att vi menar att vi redan har detta. Det har vi ingenstans. Vi menar att det är mål att sträva efter.

— Därför tror jag att det är viktigt att vi gör klart i varje situation vilka spelreglerna är. Dvs om vi har ett demokratiskt beslutssystem eller inte.

*Willhard Ramstedt*, Socialchefernas förening och Sveriges socionomers riksförbund, menade att det kan uppstå vissa avvägningsproblem när det gäl-

ler klienternas och de anställdas inflytande visavi det allmänpolitiska inflytandet.

— Men att man på grund av dessa problem skulle vara motståndare till ett ökat inflytande för anställda och klienter — det vänder jag mig definitivt emot. Tvärtom anser jag att den politiska demokratin bör eftersträva att få synpunkter — inte minst som beredningsunderlag — från enskilda människor som är i klientsituationer och från klientorganisationerna.

*Willhard Ramstedt* menade att demokratin inte enbart får vara en teknisk beslutsform. Det väsentliga är vilket innehåll man ger demokratin och att man har en öppen organisation och kan föra en fri debatt. Sedan är det politikerna som bestämmer de övergripande riktlinjerna.

*Cecilia Modig*, redaktör på pockettidningen R, betonade att klientdemokrati inte bara är en affär mellan vårdapparaten och klienterna utan mellan ett större system och oss alla.

— Och där är vi alla presumptiva klienter. Klienter är inte någon speciell grupp som skiljer sig från oss andra på något alldeles bestämt sätt. Det handlar hela tiden om konsekvenser av det samhälle vi lever i. Konsekvenser som gäller alla. Klienter och icke-klienter har en mängd gemensamma intressen.

*Hans Nestius*, redaktör på pockettidningen R, pekade på den konflikt som kan uppstå på en vårdinstitution mellan de anställdas fackliga krav och klienternas krav.

— Fackets krav kan gälla sådant som rullande arbetsschema, arbetstidsförkortning, m m. Sådana krav går hela tiden stick i stäv med vad man idag skulle kunna kalla för en progressiv behandling. Med det menar jag att an-

ställda som t ex arbetar i terapeutiska kollektiv och för att göra ett bra jobb vill arbeta dygn i sträck — de tvingas att göra en stor del av sitt arbete på fritid.

*Hans Nestius* ansåg att socialarbetare och andra som har de här problemen via sina fackföreningar ska ta upp frågan om fullständig ersättning när de t ex lever tillsammans med en klientgrupp över en vecka eller ett veckoslut.

— Det ska ju gå att genomföra sådana reformer utan att personalen ska behöva göra arbetet gratis på sin fritid.

*Bengt Owe Birgersson*, statsvetare, förtydligade sitt anförande om demokratibegreppet. Han ansåg att man kan diskutera demokratibegreppet dels från praktiska och dels från principiella synpunkter.

— När det gäller t ex företagsdemokrati har jag den principiella inställningen att det inte finns några begränsningar på den privata sektorn. Men när vi kommer till de anställda på den offentliga sektorn är jag inte med lika långt. Verksamheten i den offentliga förvaltningen bedrivs på medborgarnas uppdrag. Jag kan inte acceptera att de personer som är anställda där får ett medborgerligt inflytande som är större än det jag som medborgare har.

*Birgersson* betonade vikten av att ge de offentligt anställda så mycket inflytande som möjligt så länge det inte påverkar innehållet i verksamheten — dvs den allmänna målsättningen för arbetet.

— När det gäller klientdemokratin är problemet ännu svårare därför att det är så mycket värre att vara klient än det är att vara offentligt anställd. Men rent principiellt är det samma problem.

Det vore olyckligt, menade *Birgersson*, om vi genomförde reformer i samhället som innebär att vi inte längre kan leva upp till den politiska demokratin. Om vi inte värnar om den politiska demokratin finns det risk för att vi genom reformer på olika områden till slut hamnar i ett läge där systemet inte längre är demokratiskt.

Det finns en korporativ tendens i tanken att man skulle förvandla sektorer som sjukvården och

kriminalvården till en slags delsamhällen med en egen demokratisk beslutsprocess.

— Jag tycker att kommunen är ett bra exempel på ett delsamhälle där man kan tala om demokrati i meningen folkstyre eftersom man där har en övergripande verksamhet för oss medborgare.

— Men när vi börjar dela upp samhället i delsamhällen med andra dimensioner — t ex sjukvården — då tycker jag att vi i stället ska använda begrepp som medinflytande.

— Det som utmärker verksamheten inom t ex sjukvården och kriminalvården är att den bedrivs på uppdrag av de politiska organen. Det är en villkorlig verksamhet som vi ur samhällets synpunkt egentligen bara är intresserade av att bedriva så länge vi tycker att den är nödvändig och önskvärd.

— När jag talar om klientdemokrati menar jag att man institutionaliserar former för beslutsfattande där representanter för klienterna går direkt in i beslutsfattandet.

*Birgersson* menade att det är stor skillnad mellan detta och att i stället uppmuntra klientorganisationer typ R-förbunden — t ex med ekonomiskt stöd.

— Då kan vi underlätta för de här organisationerna att via opinionsbildning arbeta inom det demokratiska systemet. KRUM:s verksamhet är ett förträffligt exempel på att man kan komma någonstans genom att jobba inom den politiska demokratis ram.

— Det är med andra ord en helt annan sak om man med ordet klientdemokrati menar att man bildar intresseorganisationer än om man med klientdemokrati menar att man försöker få klienterna institutionellt placerade vid beslutsborden.

*Maj Fant*, Socionomförbundet och bl a engagerad i en studie av s k terapeutiska samhällen, sa att man i begreppet klientdemokrati även bör innefatta begreppet medansvar.

— Jag tycker att det nästan är snudd på en elitistisk tankegång när Bengt Owe Birgersson säger att klientintresset måste underordnas det politiska intresset eftersom det gäller total-situationen för befolkningen.

*Maj Fant* berättade att hon besökt praktiskt taget samtliga terapeutiska kollektiv som finns i Sve-

rige idag och att det på många håll redan finns institutionaliserade former för beslutsfattande där klienterna dessutom ofta är i majoritet.

— I den beslutsprocessen ingår att alla har ett medansvar för vad som beslutas. Och i många av de här kollektiven får man faktiskt besluta om allt inom budgetramarna — tex hur man ska använda pengarna, vilken personal som ska anställas, osv. Vid personalintervjuer är hälften personal och hälften klienter.

*Per Holmberg*, universitetslektor vid Socialhögskolan i Stockholm, ville komplettera sitt inledande anförande om klientdemokrati där han försökte belysa särskilt tre vitala aspekter — den politiska fattigdomen, distansen mellan politiker och klienter samt de odemokratiska förhållandena på institutionerna.

— Klientdemokrati är att aktivera klienter, att organisera klienter och att stödja och uppmuntra sådana aktiviteter. Konkret betyder det tex att utvidga föreningsrätten på institutionerna. Inte bara RSMH utan en rad andra organisationer har haft väldigt svårt på vissa sjukhus att över huvud taget få starta föreningar. De motarbetas av läkare, personal och ibland också av politiker.

— Det andra jag tog upp var distansen mellan politiker och klienter. Och här blir innebörden av begreppet klientdemokrati bl a att politikerna via patientorganisationerna kan få kunskaper om verkligheten som de annars inte får.

*Per Holmberg* menade att R-förbunden här följer det som brukar kallas den svenska demokratimodellen där organisationerna inte endast fungerar som påtryckare utan också samlar in, bearbetar och vidarebefordrar kunskaper och information.

— Det tredje jag tog upp i min inledning var institutionernas demokratiska förhållanden där det handlar om att man inte ska omyndigförklara eller oansvarighetsförklara vårdkonsumenterna. Där kommer klientdemokratin in som ett medel att göra institutionernas verksamhet meningsfull. Och då måste klienterna få vara med och bestämma.

*Mats Hulth*, socialborgarråd i Stockholms kommun, anslöt sig till åsikten att man inte ska ge

klientgrupper beslutanderätt i nämnder och styrelser. Han illustrerade sin uppfattning om klientdemokratin med ett exempel från Rätansgården.

— Rätansgården är ett behandlingshem där demokratin ingår som ett led i behandlingen. Verksamheten sköts till allra största delen av de som finns där — dvs gäster och personal.

— Jag kan ta upp ett problem som man som politiker möter i det här sammanhanget. För några år sedan fyllde inte Rätansgården upp alla sina 20 platser. Som effektiv politiker tycker man att det är dåligt resursutnyttjande.

— När jag var där tog vi upp det här problemet. Då förklarade klienterna för oss att behandlingen var upplagd på ett sådant sätt att den inte skulle fungera med 20 gäster. Det var alltså klienter som förklarade detta — inte personalen — och politikerna blev övertygade.

*Mats Hulth* menade att det varit en tendens under senare år att politiker överför mer och mer beslutanderätt på tjänstemännen.

— Och tjänstemännen kan i sin tur överlåta mer och mer på klienterna utan att man skapar några som helst problem. På det sättet kan man få ett ökat klientinflytande.

*Leo Forsberg*, själv fånge och medlem i KRUM samt redaktör för Hallbladet tog upp frågan om klientdemokrati med utgångspunkt från sina egna erfarenheter från svenska fängelser.

— Jag sitter här som representant för den kategori i samhället som faktiskt stjäls minst, arbetar mest och fyller den allra största sociala funktionen som pariaklass i samhället.

*Leo Forsberg* ansåg att man när man diskuterar klientdemokrati ska ha klart för sig att också samhället utanför institutionerna i grund och botten är odemokratiskt.

— Svenska folket kräver fler och fler ombudsmän, det blir fler och fler JO-anmälningar, folk bildar byalag, osv. Man kräver helt enkelt mer och mer insyn, att få mer och mer att säga till om och det visar att vi har en skendemokrati.

Huvudpunkten i *Leo Forsbergs* inlägg i debatten var att Sverige har ett tjänstemannavälde och att det är omöjligt för en vanlig människa att få rätt

mot en tjänsteman. Han tog ett exempel från sin egen erfarenhet.

— När jag sist satt på kriminalen — sex månader non stop — bad jag när jag kom dit att få tala med en advokat. Jaha, sa man och stängde celldörren. Så höll det på i fem dagar.

— Då bad jag att få en penna och papper för att skriva till JO eftersom jag inte fick snacka med en advokat. Man hade ingen penna. Det fanns inget papper.

— Till sist hittade jag en penna inne på muggen och så skrev jag en JO-anmälan på en pappersservett som jag lämnade till vakten. Servetten skickades till JO och man gjorde en utredning och förhörde de tjänstemän som jag bett att få tala med en advokat. De svarade givetvis — som de alltid gör — att de inte hade hört detta.

— I den situationen är alla svenska medborgare som försöker sticka upp över huvudet. Det visar de tre tusen JO-anmälningarna 1973 mot tjänstemän. Inte en enda av dem ledde till åtal.

*Leo Forsberg* ansåg också att kriminalvården saboterar det arbete som de sk förtroenderåden bedriver på anstalterna.

— När fångarna började bli för kritiska skickades vi som jobbade i förtroenderåden till isoleringsceller på andra anstalter långt från hemorten så att vi inte kunde få besök.

— När vi började kritisera kriminalvården i Hallbladet utifrån en politisk ståndpunkt låste man in vår stencilapparat och drog in stencilpapperet. Jag som var ansvarig utgivare skickades till Norrköpingsanstalten. Så fungerar klientdemokratien och kriminalvården när man blir obekväm.

*Lars Bremberg*, Stiftelsen Vallmotorp, ansåg att en slarvig användning av begreppet klientdemokrati kan väcka egendomliga förväntningar.

— Det har använts luddigt och okonkret och skapat förväntningar som inte kan realiseras på kolossalt lång tid.

— Jag skulle vilja avgränsa begreppet väldigt hårt och säga att demokrati det är när man får vara med och besluta i ordnade former om viktiga saker. Andra definitioner som tex att demokrati skulle vara att få titta beslutsfattarna i ögonen tycker jag inte är meningsfulla.

*Lars Bremberg* knöt an till ett manifest som skrevs i samband med att samarbetet mellan R-förbunden startade.

— Manifestet hade rubriken "Klientmakt" — och det var alltså vad man trodde att det handlade om. Men dessa förväntningar har inte infriats och jag tror att den typen av klientdemokrati helt enkelt inte kan genomföras — tex inom kriminalvården. Det strider på något sätt mot definitionen på kriminalvård.

— Men om det är demokrati att ge information och vara hygglig mot folk så är det fint också. Men vi ska inte lura i folk att de kommer att få sitta med vid bordet och bestämma inom tvångsorganens ramar.

*Berndt Rigbäck*, representant för Nykterhetsvårdens anstaltsförbund som organiserar ett femtiotal institutioner, ansåg att det är svårt att driva en progressiv verksamhet på de institutioner där klienter tvångsintas enligt samma demokratiska principer som tillämpas i de terapeutiska kollektiven.

— Trots detta måste jag säga att det är ganska högt i tak inom den institutionsvård som bedrivs inom nykterhetsvården. Vi har väldigt stor aktivitet och här finns utrymme för patientföreningar att arbeta. Jag ska inte påstå att vi lever under demokratiska principer men vår strävan är ändå att vara så demokratiska som möjligt inom ramen för våra resurser.

Det finns ett stort problem i det här sammanhanget menade *Berndt Rigbäck*. Det är svårigheten att få patienterna att själva ta ansvar.

— Vi har rasande svårt att få patienterna att ställa upp och ta det ansvar som vi vill dela med oss från personalsidan. Där har vi svårt att få det gehör vi skulle vilja ha.

På vissa nykterhetsvårdsinstitutioner har man sk anstaltsråd där anstaltsledningen tillsammans med patientföreningens styrelse fattar beslut i en rad viktiga frågor.

*Berndt Rigbäck* efterlyste en mera vidsynt attityd från bl a Socialstyrelsens sida som han menade många gånger sätter käppar i hjulet när man

ute på institutionerna tar initiativ som går utanför vad nykterhetsvårdslagen stipulerar.

— Och det gör att det blir väldigt jobbigt att arbeta efter demokratiska principer när man får en pekpinne från Socialstyrelsen så snart man går vid sidan om lagen. Man tycker ju att det borde finnas andra intentioner från det hållet.

*Willy Karlsson*, Socialstyrelsen, replikerade att socialstyrelsen naturligtvis måste hävda principen "lev efter lagen".

— Men det hindrar ju inte initiativ. Initiativ behöver ju inte nödvändigtvis strida mot lagen.

*Maj Fant* bemötte *Berndt Rigbäcks* synpunkter om att det är svårt att få klienter att ta på sig ansvar i en klientdemokratiskt situation. *Maj Fant* menade att det inte är märkligt att man inte får folk att ta ansvar för något som andra konstruerat.

— Man kan inte begära av människor att de ska vara med och ta ansvar som de får sig tilldelat i efterhand. Jag tror att man kan ta ansvar för det som man själv varit med om att ta initiativ till.

— Så är det tex inom den eftervårdnadsverksamhet som jag arbetar med. På Trollängen, Vallmotorp, Rätansgården med flera terapeutiska samhällen är gästerna själva med och utformar precis vilken eftervård de vill ha.

*Maj Fant* ansåg att en vital fråga när det gäller demokratin på institutionerna är att få bort den lönehierarki som råder idag.

— Jag har arbetat några år som föreståndare på en institution i Malmö. Vi försökte demokratisera denna hierarkiska struktur men det var oerhört svårt.

— Vi startade bl a en internutbildning. Då visade det sig att den kollektivanställda personalen tvingades ta ut kompensation för den fritid de måste offra för att delta — i pengar. Det var de inte alls intresserade av eftersom det mesta gick bort i skatt. Tjänstemännen där emot fick lov att ta ut kompensationen i fritid.

— En annan sak som man började fråga sig var att om man gör samma jobb varför ska vi då inte ha samma lön. Många av de som idag arbetar som terapeuter är anställda som kokerskor, ekonomibiträden, osv och är lågt be-

talda trots att det är människor med kvalificerad utbildning. Många är socionomer och psykologer.

*Elisabeth Olander*, läkare inom mentalvården, berättade om hur det är att arbeta med klientdemokrati ute på fältet — "där det känns i ens eget skinn".

— När vi började hade vi väldigt liten erfarenhet. Vi bestämde oss för att åtminstone försöka lyssna på patienterna samt att försöka göra något åt hierarkin bland personalen.

— Det blev ganska stora svårigheter eftersom man tvingades avstå från sin egen auktoritet. Särskilt när vi bestämde oss för att avstå från den här trygga hjälparollen där man vet och kan allt. Det var väldigt arbetsamt och smärtsamt.

Vi måste låta patienterna själva välja hur sjuka de vill vara, ansåg *Elisabeth Olander*. Välja mellan ångest eller medicin. Många gånger tvingas patienter ta medicin bara för att personalen inte står ut med att se dem lida.

— Den här vägen som leder från den trygga auktoritära världen är lite besvärlig men den leder så småningom till en slags mognad och en egen auktoritet hos både patienter och personal. Och utan en sådan mognad kan det inte bli någon riktig demokrati. Det leder också till en ansvars känsla och en kampanda hos patienterna som lär sig att ta ansvar för sin egen sjukdom, sina egna symptom och sitt eget liv.

## Är klienter på institutioner laglösa?

I anslutning till *Sten Losmans* artikel om vårdlagstiftningens betydelse för klientdemokratin har här samlats några synpunkter ur diskussionen som samtliga handlar om rättssäkerheten på institutionerna. Till denna diskussion har också förts några synpunkter på frågan om patientombudsmän.

— Det finns en tradition av rättsosäkerhet när det gäller klienter och vårdinstitutioner. Förr

behövdes det inte ens något lagligt stöd för vissa tvångs-ingripanden mot människor. Man sa helt enkelt att det här är vård. Det är någonting som människor har rätt till — inte något som de ska behöva skyddas emot!

Det ansåg *Cecilia Modig*, redaktör på pockettidningen *R*. Hon menade att vi fortfarande dras med denna tradition i många stycken.

— Om man tittar på gällande vårdlagar finner man att det inte är lagar som kan åtlydas. Lagarna kan bara tillämpas. Och det är naturligtvis en väldig rättsosäkerhet att man inte på förhand vet när man kommer att bli föremål för tvångs-ingripande enligt de här lagarna. LTO är ett utmärkt exempel på detta.

*Orvar Jonsson*, Alkoholproblematikers Riksförbund, *ALRO*, beskrev lagstiftningen på vårdområdet som traditionellt auktoritär — i synnerhet inom alkoholektorn.

— Hur ska man kunna begära av människor med alkoholproblem att de ska kunna delta i ett meningsfullt behandlingsarbete om det sker utifrån nuvarande lagstiftning? En första förutsättning för en framgångsrik vård är självfallet demokratiskt uppbyggda institutioner.

*Sten Losman* berättade att han som en förberedelse för symposiet försökt bilda sig en uppfattning om den juridiska aspekten på klientdemokrati genom att studera gällande vårdlagstiftning.

— Vad man finner är egentligen ett antal paragrafer som närmast antyder att folkstyret och klienten står i en motsatsställning till varandra. Klienten ska skyddas mot samhällets tvångs-ingripande. I alla dessa bestämmelser som rör vårdområdet finns inbyggda rättssäkerhetsgarantier.

— Och det är i och för sig trevligt men det innebär inte något demokratiskt inslag i beslutsprocessen. Den myndighetsutövning som vi har här innebär att myndigheten ensidigt bestämmer över den enskilde och det är självfallet odemokratiskt.

*Sten Losman* menade att klienten juridiskt sett i väldigt stor utsträckning är utlämnad åt personalens hantering.

— Därför tror jag att det kan finnas behov av en patientombudsman. Många klienter är så

väl politiskt som språkligt fattiga och kan behöva hjälp för att komma till rätta med vårdapparaten. Däremot tror jag det är direkt olämpligt med ett system med en patientombudsman som är anställd av sjukvårdshuvudmannen som man praktiserar inom en del landsting.

*Björn Lundgren*, Socialstyrelsen, menade att rätts-säkerheten är generellt tillfredsställande på institutionerna.

— Det kan ju tänkas att det på en del mindre områden kan finnas rättsosäkerhet men att införa patientsombudsmän tror jag inte löser problemet.

JO sköter redan i stor utsträckning många av de funktioner som en patientombudsman kunde tänkas få, ansåg *Björn Lundgren* vidare. Text när det gäller övergrepp på patienter. I andra sammanhang kan Socialstyrelsen träda in i en övervakande funktion.

Apropå nykterhetsvårdslagstiftningen ansåg *Björn Lundgren* att lagarna ändras successivt genom att man tolkar dem i en viss riktning. Till slut tillämpar man en praxis som kanske inte ursprungligen var avsedd men som senare också kan få gehör i högre instanser så att man får en lagändring till stånd.

I anslutning till debatten om eventuella patientombudsmän menade *Björn Lundgren* att man åtminstone när det gäller vanlig sjukvård skulle kunna komma till rätta med många anmälningar genom att få till stånd en bättre dialog mellan patienter och personal.

*Hans Bergström*, Riksförbundet för social och mental hälsa, *RSMH*, sa att man inom *RSMH* länge kämpat för rätten att införa patientombudsmän.

— Och då menar jag helt fristående personer som verkligen slår näven i bordet och kämpar för de här människornas intressen när politiker inte gör det.

*Hans Bergström* tyckte att *Björn Lundgren* gick för mycket efter lagboken när han talade om klienternas rättssäkerhetssituation.

— Jag tycker att det är ganska skrämmande och samtidigt typiskt att jurister enbart tycks gå efter lagboken. Jag undrar om du över huvud taget har träffat någon klient eller om du varit inne på någon institution och sett den totala maktapparat som myndigheterna har bakom ryggen och hur utlämnad och avpersonifierad man blir som klient.

*Hans Bergström* trodde inte att en jurist skulle passa som patientombudsman. Samtidigt gladdes han åt att det i den utredning som ska se över

lagen om sluten psykiatrisk vård finns personer som menar att man måste stärka rättsskyddet på institutionerna.

*Curt Åmark*, läkare, upplevde att det fanns ett behov av patientombudsmän eftersom ofta blotta vetenskapen om att det finns ett kontrollorgan får till effekt att personalen på institutionerna tvingas att ge mer information och ta ställning på ett annat sätt i förhållandet till patienterna.

Nytryckta upplagor  
av tidigare utgångna nummer av

## Socialmedicinsk tidskrift

|                                                        |                    |
|--------------------------------------------------------|--------------------|
| <b>Sjuksköterskan i den öppna vården . . . . .</b>     | <b>nr 3/1974</b>   |
| <b>Barnmisshandel (i nytryck skrift nr 42) . . . .</b> | <b>nr 8-9/1974</b> |
| <b>Den nya abortlagen . . . . .</b>                    | <b>nr 2/1976</b>   |
| <b>Föräldrautbildning . . . . .</b>                    | <b>nr 7/1976</b>   |

Pris kr 8:— + moms

Vid större beställningar direkt från redaktionen lämnas rabatt:

25 ex 10 %, 50 ex 15 %, 100 ex 20 %.

## Socialmedicinsk tidskrift

Fack, 104 01 Stockholm 60 - Postgiro 1179-1 - Tel 08/87 34 91